

СПИРТЛИК ИЧИМЛИКЛАРГА РУЖУ ҚУЙГАН ШАХСЛАР ЎРТАСИДА ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.

Байжанов Бабил Баҳадирович

Асланов Бобур Тухтаевич

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада, спиртлик ичимликларга ружу қуйган шахслар тушунчаси, улар билан профилактик ишлашнинг ҳуқуқий асосларихамда ҳуқуқбузарликлар профилактик чора-тадбирларини ташкил этишда бир қанча таклиф ва тавсиялар кенг ёритиб берилган.

***Таянч тушунчалар:** спиртлик ичимликлар, ружу қуйган шахслар, маст қилувчи ичимликлар, алкоголь, алкоголизм, таклиф ва тавсиялар, ҳуқуқий оқибатлар ҳамда чора-тадбирлар.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье широко раскрываются понятие лиц, зависимых от алкоголя, правовые основы профилактической работы с ними, а также ряд предложений и рекомендаций по организации профилактических мероприятий по правонарушениям.

***Основные понятия:** спиртные напитки, хмельные напитки, алкогольные напитки, алкоголизм, предложения и рекомендации, правовые последствия и меры.*

ABSTRACT

In this article, the concept of people addicted to alcohol, the legal basis of preventive work with them, as well as a number of suggestions and recommendations for the organization of preventive measures for offenses are widely covered.

***Key concepts:** liquordrinks, intoxicating beverages, alcoholic beverages, alcohol, alcoholism, suggestions and recommendations, legal consequences and measures.*

Бугунги кунда айрим тоифадаги шахсларда ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойилликнинг шаклланишида, бу улардаги очқўзлик ва бузуқликхислатларининингшаклланганлигидир. Шунинг учун ҳам, ижтимоий ҳаётда бир қатор иллатлар мавжудки, улар инсонни оиласи, жамият ва давлат олдидаги бурчи ва маъсулиятидан узоқлаштириб қўяди.

Маълумки, спиртли ичимлик истеъмол қилиш натижасида инсон организмида турли ўзгаришлар рўй беради. Мастлик инсон бош миясига

сезиларли даражада таъсир қилувчи модданинг одам организмига киритилиши натижасида руҳий ҳолатининг ёмонлашувига олиб келади. Алкоголли ичимликларни истеъмол қилиш инсон организмига, биринчи навбатта, унинг асаб тизимига шикаст етказди ва турли ўткир, сурункали руҳий касалликларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Алкоголь маҳсулотини унча кўп бўлмаган дозаларда истеъмол қилинганида ҳам инсоннинг ҳаракатланиш ва руҳий фаолиятини издан чиқаришига олиб келади. Бундай шахсларда кучли руҳий ҳаяжонланиш ҳолати кўпинча ташқи омиллар таъсирисиз, осонгина вужудга келади, ўзини тийиб туриш, атрофида юз бераётган воқеаларни тўғри идрок этиш қобилияти йўқолади. Бундай вазиятларда ушбу тоифадаги шахслар манман, мақтанчоқ, инжиқ одамга айланади, ҳеч бир сабабсиз муштлашиш учун ташланади, бошқа шахсларга нисбатан зўрлик ишлатади [1].

Бу борада, Ислом дининг муқаддас китоби Қуръону Каримда, Аллоҳ таоло айтади: **«Эй мўминлар, ароқ (маст қилувчи ичкилик ичиш), қимор (ўйнаш), бутлар (га сиғиниш) ва чўплар (билан фол очиш) шайтон амалидан бўлган ҳаром ишдир. Бас, уларнинг ҳар биридан узоқ бўлингиз, шояд нажот топсангиз! Ароқ, қимор сабабли шайтон ўрталарингизга буғзунчилик, адоват солишни ҳамда сизларни Аллоҳни зикр қилишдан ва намоз ўқишдан тўсишни истайди, холос! Энди тўхтарсизлар!»** (*Моидасура, 90–91*) [2].

Таъкидлаш жоизки, инсон организмига таъсир этувчи бу иллат аслида нима, шу ҳақида тўхталиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Ичкиликбозлик – ниҳоятда мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида эътироф этилади. Аҳолининг турли-туман табақалари, ҳар хил касб соҳиблари, турлича ижтимоий мавқе ва моддий етарлилик даражасига эга, ўқимишли, саводсиз, ҳар хил ёш ва жинсга мансуб одамлар орасида спиртли ичимлик истеъмол қилишга барқарор мойиллик мавжудлиги, мулоҳаза юритилаётган ижтимоий ҳодисанинг мураккаблиги ва ранго-ранг кўринишларда намоён бўлишидан далолат беради.

Ичкиликбозлик термини спиртли ичимликларни суиистеъмол қилишнинг инсон соғлиги, хулқ-атвори, лаёқати ва бошқалар билан мулоқот қилишига салбий таъсир ўтказадиган барча ҳолатларни ўз ичига мужассам этади.

Сурункали ичкиликбозлик тушунчасига тиббиёт нуқтаи назаридан талқин бериладиган бўлса, ушбу ҳолат спиртли ичимликларни тез-тез ваҳаддан ортиқ кўп миқдорда истеъмол қилиш туфайли пайдо бўлиб, араққа патологик жиҳатдан ружу қўйиш, яъни касаллик аломати каби кечадиган сурункали хасталикни англатади. Бундай одат кишининг соғлиги, кундалик ҳаёти, меҳнат

фаолияти, умуман айтганда, халқ фаровонлигига салбий таъсир ўтказмай қўймайди, албатта.

Спиртли ичимлик жамиятимиз ҳаётига ижтимоий анъаналар, аксарият ҳолларда, расмий тадбирлар ва байрамларнинг элементи сифатида кирибкелиб, мустаҳкам ўрнашиб қолди ва таассуфки, вақт ўтказиш усулларининг, айримлар учун эса мавжуд муаммоларни ҳал этишнинг ўзига хос воситасигаайланиб қолди.

Аҳолининг аксарият қисми спиртли ичимлик истеъмол қилишни жамиятда жорий этилган, инсонлар орасидаги ўзаро муносабат меъёрлари вақоидаларига зид қиладиган хулқ-атвор шаклларида бири сифатида эътироф этмайди. Спиртли ичимликнинг истеъмол қилиниши оммавий онгда ҳаёттарзининг кундалик аломати, маиший маданиятнинг дахл этилмайдиган қисми сифатида гавдаланади. Шундай экан, спиртли ичимликларнингўртамеъна истеъмол қилинишини инсон хулқининг оғиши (девиант кечиши) сифатида кўриш ярамайди.

Спиртли ичимлик ичадиганларнинг хулқ-атвори, ушбу хулқ-атвор атрофдаги одамлар манфаатларига дахл қилган, ахлоқ ва ҳуқуқ меъёрларигазида келган, яъни спиртли ичимликнинг истеъмол қилиниши ичкиликбозлик тушунчаси билан уйғунлашадиган суиистеъмолга айланган ҳолларда салбийоғиш шаклини касб этади. Соҳа мутахассисларининг фикрича, Ер куррасида яшайдиган катта ёшли одамлар орасидаги ҳар ўнинчи киши спиртлиичимликларни суиистеъмол қилар экан. Ўз навбатида, спиртли ичимликларни мунтазам истеъмол қиладиган одамларнинг 6-7 фоизи, Бутун жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг хулосаларига қараганда пиёнистагаайланиб қолади. Демакки, инсон хулқининг айнан шу шаклда оғиши (девиант кечиши) оммавий бўлгани боис, жамият учун хавфли саналади[3].

Бошқа манбалардаичкиликбозлик қуйидаги номлар билан ҳам аталади:

Алкоголь – арабчадаги “**الكحل**” (алкухл) деган сўздан олинган бўлиб, сурма деган маънони беради. Таркибида этил спирти бўлган ичимликларни спиртли ичимликлар ёки алкоголь деб номланади. Этил спирти миқдорига қараб спиртли ичимликлар турли хил бўлади. Уларнинг таркибидаги спирт миқдоридан қатъий назар барчасини зиёни бир хилдир.

Алкоголизм – мунтазам спиртли ичимликларни ичиш ва унга боғланиб қолишни тиббий атамаси, яъни касаллик номи. Академик Павлов оз миқдорда спиртли ичимлик ичиш натижасида бузилган рефлекслар **7-11** кундан кейин ўзига келишини аниқлаган.

Испания, Германия ва Италия олимлари “JAMA Psychiatriya” журналада алкоғолнинг мияга таъсирини замонавий технологиялар билан аниқлаб мақола чоп этишган. Унда спиртли ичимлик ичиш тўхтатилгандан кейин яна **6 hafta (бир ярим ой)** давомида мияга кучли зиёни тегиб туриши аниқланган[4].

Айрим олимлар алкоғолизмни гиёҳвандлик билан боғлашади. Алкоғолни гиёҳвандлик воситалари қаторига киритишади, алкоғолизмга эса гиёҳвандликнинг тури сифатида қарайдилар. Г.М. Энтин ҳам алкоғолизмни – алкоғолли ичимликларни сурункали равишда истеъмол қилиш натижасида вужудга келган ва алкоғолнинг гиёҳвандлик воситаси сифатида таъсири билан белгиланган касаллик деб ҳисоблаган. А.А. Портнов ва И.Н. Пятницкаяларнинг таърифларида алкоғолизмнинг кўп белгилари келтирилган, лекин уларнинг ҳаммаси ҳам муҳим белгилар эмас. Бундан ташқари, улар кўшимча равишда – гиёҳвандликка қарамлик синдроми масаласини кўтаришади. Аммо, алкоғол ва шундай ичимликлар Ўзбекистон Республикасида назорат қилинадиган гиёҳвандлик воситалари, психотроп моддалар ва уларнинг прекурсорлари рўйхатига киритилмаган. Демак, алкоғолизм мустақил ҳодиса сифатида қаралиши ва гиёҳвандликнинг алоҳида тури ҳисобланмаслиги керак[5].

Мазкур муаммони ўрганган А.А. Гребеньковнинг қайд қилишича, мастлик ҳолати деганда, шахсда қуйидаги учта белгининг мавжудлиги билан аниқланадиган ҳолат тушунилиши керак: **расмий**(алкоғол ёки бошқа ақл-идроққа таъсир қиладиган воситаларни истеъмол қилиш), **моддий**(руҳий ўзгаришнинг мавжудлиги) ва **сабабий**(мазкур воситаларни истеъмол қилиш ва организм функцияларининг бузилиши ўртасида сабабий боғлиқликнинг мавжудлиги)[6]. Профессор М.Х. Рустамбаев эса, “Мастлик деганда, нафақат, алкоғол истеъмол қилишдан, балки интеллектуал-иродавий фаолиятга таъсир қилувчи, гиёҳванд, психотроп ва бошқа моддалар қабул қилишдан келиб чиққан ҳолат тушунилади” [7], деб ёзади. М.Х. Рустамбаевнинг фикрига қўшилган ҳолда шунини умумий тарзда айтиш мумкинки, алкоғол, гиёҳвандлик ва психотроп моддаларига ружу қўйганларни ҳуқуқбузарликлар содир этишга мойил шахсларини ҳафвли тоифалар гуруҳига киритиш мақсадга мувофиқдир.

Муаммони ечими сифатида мазкур масалада Е.А. Шищенко ва Ю.А. Самсоненколарнинг қайд қилишича, мастлик – бу ақли расо шахснинг алкоғол, наркотик ёки бошқа ақл-идроққа таъсир қилувчи воситаларни онгли равишда истеъмол қилиши натижасида ўз ҳаракатлари (ҳаракатсизлиги)нинг ижтимоий хавфлилиги ва фактик хусусиятларини тўлиқ даражада англамаслик

ёки бошқара олмаслик ҳолатидир[8] – деган ёндошувларига тўлиқ кўшилиш мумкин.

Таҳлиллар шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунда соғлиқни сақлаш муассасаларининг ҳисобида турган шахслар сони 55 678 нафарни, шундан 46 763 нафарини спиртли ичимликка ружу кўйганлар, 5 426 нафарини гиёҳвандлар ҳамда 3 489 нафарини тажоввузкор руҳий касаллар ташкил этилганлигини кўриш мумкин.

Мажбурий даволаш муассасаларига жойлаштириш 2023 йилнинг 6 ойига нисбатан 477 нафарга (1789-2266), яъни 21 фоизга ошган бўлсада, бу кўрсаткич Навоийда 95 нафарга (241-146), Хоразмда 4 нафарга (54-50) ва Қорақалпоғистон Республикасида 34 нафарга (143-109) камайиб кетган.

Шунингдек, спиртлик ичимликларга ружу кўйган шахслар борасида, Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 27 октябрдаги “Накрологик касалликлар профилактикаси ва уларни даволаш тўғрисида”ги Қонуннинг 25 – 37-моддаларида ушбу касалликларга чалинган шахсларни мажбурий даволаш асослари, тартиби ва механизмлари белгиб ўтилган. Шу сабабли, бугунги кунда наркологик касалликларга чалинган шахсларни даволаш Соғлиқни сақлаш вазирлигининг мажбурий даволашга ихтисослашган муассасаларида, яъни наркология диспансерларида амалга оширилади.

Республикада мавжуд 15 та наркология диспансерларида койкалар (жой ўрин) сони – 880 тани ташкил этади.

Мажбурий даволанишга мўлжалланган ётоқлар (койка)ни етишмаслиги оқибатида 2023 йилнинг 6 ойида соғлиқни сақлаш муассасалар ҳисобида турувчи жами 3 984 нафар шахс, шундан 1 938 нафари (46 763) спиртли ичимликка ружу кўйган, 218 нафари (5 426) гиёҳванд ва 1 828 нафар (3 489) тажоввузкор руҳий касаллар мажбурий даволанишга юборилган.

Таъкидлаш жоизки, спиртлик ичимликларга ружу кўйган шахслар билан профилактика ишларини самарали ташкил этиш ҳудудларда ҳуқуқбузарликлар профилактикасини таъминлашга асос бўлади.

Бу борада, криминологик олимлар И.Исмаилов, Қ.Р. Абдурасулова ва И.Ю. Фозиловлар ҳуқуқбузарликлар профилактикаси чора-тадбирларининг тизимида кўйидагиларни киритиш мумкин деб фикр билдириб ўтишган:

- тарбиявий-профилактик чора-тадбирлар;
- ижтимоий-иқтисодий чора-тадбирлар;
- маънавий-ахлоқий чора-тадбирлар;
- тиббий чора-тадбирлар;
- психологик чора-тадбирлар;

- ташкилий чора-тадбирлар;
- бошқа чора-тадбирлар”[9] олиб бориш лозимлигини кўрсатиб ўтилган.

Шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг «Алкоголь ва тамаки маҳсулотларининг тарқатилиши ҳамда истеъмол қилинишини чеклаш тўғрисида»ги (2011), «Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги (2014), «Ёшларга оид давлат сиёсати тўғрисида»ги (2016) қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг, Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг қарори ва мавзуга оид бошқа қонун ҳужжатларида белгиланган вазифаларни амалга оширишга муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотлар шуни кўрсатмоқдаки, ички ишлар органлари профилактика (катта) инспекторлари маҳалла ҳудудида спиртлик ичимликларга ружу қуйган шахслар билан профилактика ишларни ташкил этишда қуйидагиларни амалга оширишлари таклиф этилади:

биринчидан, маъмурий ҳудудда яшовчи спиртлик ичимликларга ружу қуйган шахсларни руйхатини шакллантириш;

иккинчидан, ҳисоб руйхатда бўлмаган спиртлик ичимликларга мойил бўлган шахсларни аниқлаш ва руйхатга қуйишни таъминлаш;

учинчидан, жамоат жойларида спиртлик ичимликлар истеъмол қилган шахсларга (МЖТК 187-м, 1-2 қисмларида кўрсатилган нормаларга асосан)нисбатан электрон баъённома расмийлаштириб, тегишли муддат ичида профилактик ҳисоб йиғма жилди юритиш [10];

тўртинчидан, спиртлик ичимликларга ружу қуйган низоли оилалар билан яққа тартибдаги профилактика чора-тадбирларини таъминлаш;

бешинчидан, спиртлик ичимликларни миёридан ортиқ истеъмол қилишга мойил шахсларни аниқлаш ва мажбурий тарзда норкалогия деспанцерига жойлаштириш;

олтинчидан; спиртли ичимликлар, гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни мунтазам равишда истеъмол қилаётган вояга етмаганларни аниқлаш, ҳисобга олиш, текшириш, даволаш ва тиббий-ижтимоий реабилитация қилишни ташкил этиш соғлиқни сақлашни бошқариш органлари ва соғлиқни сақлаш муассасалари[11] билан ҳамкорликни ўрнатиш лозим.

Фойдаланилган Абадиётлар:

1. Абдурасулов.Ё.И. Ички ишлар органларида спиртли ичимликка ружу қуйган шахслар билан ишлаш фаолиятини ташкил этишнинг муаммолари. [Электрон манбага

- мурожаат вақти: 10.07.2023] URL:<https://sciencebox.uz/index.php/siyosatshunoslik/article/view/3307/3016>
2. Қурону Карим.Хамр (маст қилувчи ичимлик) ичиш. [Электрон манбага мурожаат вақти: 10.07.2023] URL:<https://islom.uz/maqola/11196>
  3. Shokir Dolimov. Ичкиликбозлик ва ушбу иллатга доир фикр-мулоҳазалар. [Электрон манбага мурожаат вақти: 10.07.2023] //URL:<https://uforum.uz/archive/index.php/t-17899.html>
  4. Спиртли ичимликлар (алкоголь) — сиз билмаган маълумотлар. [Электрон манбага мурожаат вақти: 10.07.2023] //URL:<https://xasta.uz/?p=1977>
  5. Экзогенные психические расстройства»Диагностические классификации хронического алкоголизма [Электрон манбага мурожаат вақти: 10.07.2023] URL:<http://www.psychiatry.ru/lib/54/book/32/chapter/12>
  6. Гребеньков А.А. Уголовная ответственность лиц, совершивших преступление в состоянии опьянения. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Краснодар, 2009. — 52 с.
  7. Рустамбаев М.Х., Отажонов А.А. ва бошқ. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи курси. I том. Умумий қисм. Жиноят тўғрисида таълимот Дарслик. — Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, Миллия гвардия Ҳарбий-техник институти, 2018. — 648 б.
  8. Шищенко Е.А., Самсоненко Ю.А. Уголовная ответственность лиц, совершивших преступление в состоянии опьянения // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. — 2017. — № 129 (05). — С. 4-12.
  9. И.Исмаилов, Қ Р Абдурасулова, И Ю Фазилов;Криминология. Умумий қисм: ИИВ олий таълим муассасалари учун дарслик / Масъул муҳаррир Ш.Т. Икрамов. —
  10. Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2015. — 220 б.
  11. Ўзбекситон Респуликаси Ҳуқукбузарликлар профилактика тўғрисидаги қонун (14.05.2014)
  12. Ўзбекистон Республикаси соғлиқни сақлаш вазирининг буйруғи, 11.04.2011 йилда рўйхатдан ўтган, рўйхат рақами 2215. [Электрон манбага мурожаат вақти: 10.07.2023] URL:<https://lex.uz/ru/docs/1770932>